

„Novi svetski poredak“ i jugoslovenska kriza

Dr PREDRAG SIMIĆ

Gradanski rat u Jugoslaviji prva je ozbiljna kriza na evropskom kontinentu posle 1989. godine koja je, zbog žestine, razmera i geopolitičkih posledica, stavila na ozbiljnu probu čitav sistem međunarodnih odnosa u Evropi u poslehladnoratovskom periodu. Taj oružani sukob nije samo doveo do tragedije južnoslovenskih naroda i nestanka „druge Jugoslavije“ sa političke karte Evrope nego je pokazao i složenost i razmere pretnji bezbednosti međunarodne zajednice posle nestanka bipolarizma.

Na međunarodnom planu, jugoslovenska kriza je koincidirala sa dubokim promenama u Evropi, što je dovelo do njene brze internacionalizacije. Samim tim, rat u Jugoslaviji je postao i prva prilika za vodeće činioce međunarodnih odnosa u Evropi da redefinišu svoje interese i politiku u novim uslovima, prvenstveno prema regionu Balkana. Za EZ to je bila prva ozbiljna proba dometa *Evropske političke saradnje* i njene sposobnosti da deluje kao međunarodni arbitar, za SAD – prilika da provere svoju novu ulogu u Evropi i koncept „novog svetskog poretka“, za ujedinjenu Nemačku – mogućnost da pokaže svoju novostečenu moć i oslobodi se posleratnih stega na spoljnopolitičkom i vojnom planu, za KEBS i UN – prilika da dokažu svoju sposobnost za rešavanje nove vrste pretnji međunarodnom miru, bezbednosti i ljudskim pravima, za jugoslovenske susede – neposredna pretnja bezbednosti i, u određenim slučajevima, prilika za ubiranje geopolitičkih dividendi, dok je za sve evropske zemlje jugoslovenska kriza bila povod da redefinišu svoju spoljnu politiku i geopolitičke interese posle završetka hladnog rata i ostataka versajskog poretka u Evropi. Ukratko, jugoslovenska kriza je postala neka vrsta „opitnog poligona“ za razradu i proveru rešenja na kojima će počivati novi sistem međunarodnih odnosa u Evropi, pre svega politike Zapada prema mogućim budućim regionalnim krizama izazvanim erupcijom etničkih i teritorijalnih sporova u bivšim istočnoevropskim zemljama.

Uključivanje međunarodnog činioca (EZ, KEBS, UN, NATO, ZEU, itd.) u rešavanje krize imalo je, međutim, protivurečne efekte. Jugoslovenski protagonisti sukoba su želju međunarodne zajednice da uspostavi mir na jugoslovenskom prostoru umnogome iskoristili da, eskalacijom sukoba i borbom za naklonost zapadne javnosti, ostvare svoje ciljeve. Neke od najtragičnijih epizoda sukoba u Sloveniji, Hrvatskoj i, naročito, u Bosni i Hercegovini (uključujući mnogobrojne ratne zločine) posledica su upravo takve logike rata. Umesto očekivanog smirivanja sukoba, internacionalizacija krize je ohrabrila separatizam mnogobrojnih etničkih grupa i izazvala svojevrsan „domino-efekat“ na čitavom prostoru bivše Jugoslavije, sužavajući prostor za politička rešenja. Situaciju su dodatno komplikovali divergentni interesi evropskih sila u pristupu toj krizi, kao i revanšizam (ili predrasude Jugoslovena o njemu), koji su snažno uticali na oblikovanje političkih stavova domaćih i stranih aktera.

Uvod

Izbijanje građanskog rata u Jugoslaviji sredinom 1991. godine nije značilo samo kulminaciju dugogodišnje krize jugoslovenske federacije nego i prvu ozbiljnu političku krizu u Evropi posle završetka hladnog rata. Eskalacija nasilja u Jugoslaviji koincidirala je s dubokim promenama u sistemu međunarodnih odnosa na kontinentu, što je bio razlog za internacionalizaciju krize, pa je ona ubrzo postala predmet angažovanja i, čak, nadmetanja velikog broja međunarodnih činilaca. Samim tim, rat u Jugoslaviji postao je i prva prilika za vodeće činioce međunarodnih odnosa u Evropi da redefinišu svoje interese i politiku u novim uslovima, prvenstveno prema regionu Balkana. Iako je na početku rata u Jugoslaviji Evropska zajednica preuzela vodeću ulogu u pokušajima posredovanja, neuspeh njenih akcija u drugoj polovini 1991. uveo je na scenu nove aktere, počev od pojedinih evropskih država i organizacija do regionalnih i globalnih sila, čija su viđenja krize u Jugoslaviji i interesi postali važan činilac njenog daljeg toka i mogućeg ishoda. Ukratko, jugoslovenska kriza je postala neka vrsta „opitnog poligona“ za razradu i proveru rešenja na kojima će počivati novi sistem međunarodnih odnosa u Evropi, pre svega politike Zapada prema mogućim budućim regionalnim krizama izazvanim erupcijom etničkih i teritorijalnih sporova u bivšim istočnoevropskim zemljama.

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I „NOVI SVETSKI POREDAK“

U takvim okolnostima od posebnog su značaja interesi i politika vodećih zapadnih zemalja, naročito Sjedinjenih Američkih Država, za koje se može reći da u ovom trenutku jedine imaju razrađene koncepcije sistema međunarodnih odnosa u razdoblju posle završetka „hladnog rata“ i nestanka bipolarizma u Evropi. One, koje sebe vide u ulozi pobednika u „hladnom ratu“ i jedine preostale globalne supersile, svoja shvatanja budućnosti međunarodnih odnosa sumirale su u doktrini tzv. novog svetskog poretka. Prva prilika da se te ideje primene i provere u praksi bio je rat u Persijskom zalivu,

u koji su, prema američkom predsedniku Džordžu Bušu, SAD ušle vođene ciljem koji je „prevazilazio okvire jedne male zemlje; to je velika ideja; novi svetski poredak... mirno rešavanje sporova“, zasnovan na „novim načinima saradnje s drugim nacijama, solidarnost protiv agresije, smanjeni i kontrolisani arsenali i pravični tretman svih naroda“.¹ Iako su mnogi komentatori takav stav protumačili samo kao političku taktiku koja je trebalo da uveri američku javnost u opravdanost američkog vojnog angažmana protiv Iraka, pažljivije analize su već tada ukazivale da su promene u svetu posle 1989. godine nalagale temeljitu reviziju svih geopolitičkih i vojnih doktrina na kojima su počivali međunarodni odnosi u razdoblju „hladnog rata“. Taj problem je postao još dublji s izbijanjem druge velike poslehladnoratovske krize – građanskog rata u Jugoslaviji – koja je otvorila mnoštvo složenih etničkih, teritorijalnih i geopolitičkih problema karakterističnih za čitav istok evropskog kontinenta.

Već u vreme rata u Persijskom zalivu američka politika se suočila s problemom odnosa između ideja i vrednosti koje žele da „projektuju“ u svetu posle sloma svog glavnog dugogodišnjeg rivala – Sovjetskog Saveza, i interesa koje diktira „realpolitika“ kako u unutrašnjoj, tako i u spoljnoj politici. Ta shvatanja su nastavak strateških opredeljenja SAD u razdoblju posle završetka rata u Vijetnamu, kada je, pod pritiskom saznanja da se suprotni blok ne može poraziti samo vojnim sredstvima, definisan novi pristup, koji je prvi put došao do izražaja u tzv. trećoj korpi Akta iz Helsinkija i politici „ljudskih prava“. Sada je u radovima američkih autora uobičajeno da se politika „ljudskih prava“, naročito „ljudska dimenzija“ KEBS-a, naziva „trojanskim konjem demokratije“ koji je, podstičući unutrašnju dezintegraciju „realsocijalizma“, omogućio odlučujući preokret u globalnom nadmetanju dva oprečna društvena i politička sistema.² Valja, međutim, naglasiti da su SAD i zapadne zemlje takvom politikom bile prinuđene da okončaju podršku mnogim diktatorskim reži-

¹ Navedeno prema: Joseph S. Nye, *What New World Order?*, „Foreign Affairs“, Spring 1992, p. 83.

² Aurel Braun, *The Post-Soviet States Security Concerns in East-Central Europe*, međunarodna konferencija *Redefining Regional Security and the new Foreign Policies in Eastern Europe*, Potstam, 23–26. jun 1992.

mima i otvore procese demokratizacije u svojoj sferi uticaja, što je politici ljudskih prava dalo i karakter važnog civilizacijskog dostignuća. U takvim okolnostima, u američkim stručnim i političkim krugovima iskristalisala su se tri viđenja „novog svetskog poretka“, koja na različite načine obeležavaju aktuelnu američku spoljnu politiku, uključujući i politiku prema jugoslovenskoj krizi.³

Prvo viđenje se može nazvati „idealističkim“, budući da počiva na tradicionalnim američkim vrednostima – liberalizmu, kapitalističkom slobodnom preduzetništvu i pluralističkoj demokratiji, i može se reći da vodi poreklo od Vudroa Vilsona i njegovih shvatanja, koja su obeležila američku globalnu politiku od kraja Prvog svetskog rata. U najkraćem, to viđenje je zasnovano na pretpostavci da će, ukoliko navedene vrednosti postanu dominantna obeležja unutrašnje politike država posle „sloma komunizma“, čitav sistem međunarodnih odnosa postepeno početi da se razvija na miroljubivim i kooperativnim osnovama. Pod parolom da „demokratije ne ratuju“, SAD snažno su podržale procese u bivšim istočnoevropskim državama nakon promena koje su se dogodile posle 1989. godine, verujući da se time udaraju temelji novog i miroljubivog međunarodnog poretka u Evropi. Takvo viđenje snažno je izraženo u poznatom tekstu američkog autora japanskog porekla Fransisa Fukujame, pod karakterističnim naslovom *Kraj istorije*, objavljenom 1989. godine (Fukujama je u to vreme radio u američkom Stejt departmentu).⁴ „Idealističko“ viđenje „novog svetskog poretka“ kasnije je iscrpno razrađivano u brojnim studijama američkih autora, ali i u praktičnom političkom delovanju američkih političara. Ukratko, osnovne teze tih autora su: prvo, da države postaju same po sebi demokratske i ekonomski uspešne ukoliko se oslobode totalitarnih i ugnjetačkih režima, i drugo, ukoliko su unutar sebe dobro uređene, države će voditi miroljubivu spoljnu politiku, tj. sistem međunarodnih odnosa će biti stabilan i miroljubiv. Put da se to postigne jeste priznavanje prava naroda na samoopredeljenje, čime će se razbiti totalitarne društvene i državne strukture i uvesti demokratsko društveno uređenje.

³ Videti: Jack Snyder, *Averting Anarchy in the New Europe*, International Security, Spring 1990, pp. 6-41.

⁴ Francis Fukuyama, *The End of History*, The National Interest, Summer, 1989, pp. 3-18.

Međutim, to viđenje se sada sučeljava s dva velika problema: prvo, postojeće istočnoevropske države su pretežno uobličene posle Prvog svetskog rata upravo primenom Vilso-novog načela prava naroda na samoopredeljenje, zbog čega je teško objasniti njihov sadašnji raspad (Jugoslavija, Češko-Slovačka) na osnovu tog istog principa, i drugo, stvarnost Srednje i Istočne Evrope obeležava prava erupcija etničkih i teritorijalnih sukoba i poslekomunističkog totalitarizma, koja teško može dati za pravo sledbenicima „idealističke“ teorije.⁵

Sledbenici *drugog*, „realističkog“ viđenja izgradnju „novog svetskog poretka“ zasnivaju na potpuno oprečnim pogledima. Oni polaze od pretpostavke da je priroda međunarodnih odnosa anarhična i nasilna, zbog čega smatraju da je stari sistem hladnog rata i bipolarizma, zasnovan na „ravnoteži straha“, bio jedini predvidljiv i stabilan poredak. Raspad tog sistema usled nestanka sa svetske scene SSSR-a i Varšavskog ugovora, ujedinjenja Nemačke, nastanka brojnih drugih regionalnih sila i interesa i, naročito, sporova između malih evropskih (posebno balkanskih) zemalja, koje u svoje sukobe mogu uvesti i velike sile, preti da dovede do novog svetskog rata.

Na teorijskom planu takve bojazni je još 1987. godine izrazio američki istoričar Pol Kenedi, u svom delu *Uspom i pad velikih sila*: „Oni koje danas raduju teškoće Sovjetskog Saveza i koji se nadaju raspadu te imperije trebalo bi da se podsete da takve promene obično imaju veoma visoku cenu i ne uvek na predvidljiv način“.⁶ Istaknuti predstavnik takvih pogleda je zamenik američkog državnog sekretara, Lorens Iglberger, koji je još 1989. godine isticao da multipolarni svet „nije neminovno bezbedniji od ere hladnog rata koju napuštamo. Uprkos svim rizicima i neizvesnostima, hladni rat su obeležavali stabilni i predvidljivi odnosi između velikih sila...“

⁵ Ovakvo mišljenje na karakterističan način je izložio poljski predsednik Leh Valensa u govoru održanom 4. februara 1992. u Savetu Evrope u Strazburu: „Danas naš vlastiti narod nema osećaj da mu je bolje. Već se mogu čuti pojedini ljudi kako se pitaju zašto smo to uopšte učinili. Demokracija gubi svoje pobornike. Neki ljudi čak kažu: hajdemo nazad ka autoritarnoj vlasti“. Navedeno prema: Bennett Kovrig, *Creating Coherence: European Institutions and Political Stability in Eastern Europe*, međunarodna konferencija Redefining Regional Security and the new Foreign Policies in Eastern Europe, Potstam, 23–26. jun 1992, p. 26.

⁶ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, Random House, New York 1987, p. 514.

Pogled na udžbenike istorije govori nam da to nije slučaj u razdoblju koje počinje rađanjem evropskih država – nacija i vodi do Drugog svetskog rata“. ⁷ Zaključak bi mogao biti da promene na evropskom istoku neće same po sebi voditi mirljivim i stabilnim međunarodnim odnosima ukoliko ne budu diktirani snagom vodećih sila, pre svega, hegemonijom SAD, koje neće dopustiti ni nastanak rivala američkoj globalnoj moći ni „delikventno“ ponašanje malih država. Problem s kojim je „realpolitičko“ viđenje međunarodnih odnosa suočeno jeste odbojnost malih zemalja prema hegemonističkom međunarodnom poretku, kao i nerešiva protivurečnost između vrednosti i ciljeva koji su, upravo zahvaljujući političkom angažmanu SAD i drugih zapadnih zemalja, sada postali opšteprihvaćeni u međunarodnoj zajednici („treća korpa“ Akta iz Helsinkija, „ljudska dimenzija KEBS-a“ i sl.).

Treće rešenje nudi tzv. neoliberalni institucionalizam, prema kojem anarhiju u međunarodnim odnosima mogu kontrolisati i kanalisati jedino međunarodne institucije koje će funkcionisati na osnovu jasno utvrđenih „pravila igre“, tj. međunarodnog prava, čije će poštovanje garantovati moć vodećih svetskih sila. Kada su međunarodne institucije snažne, prema tom shvatanju, međunarodni odnosi su predvidljivi i stabilni, a sporovi se rešavaju na osnovu nedvosmislenih i sankcionisanih normi međunarodnog ponašanja i u okviru institucionalnih kanala međunarodnih organizacija, poput UN, KEBS-a, EZ, NATO-a i slično. Posebnu ulogu ima humanitarno pravo, kojim su SAD i zapadne zemlje sredinom sedamdesetih godina prvi put probile nekada nedodirljive granice državnog suvereniteta, izdižući ga na nivo jednog od osnovnih načela poslehladnoratovskog međunarodnog prava. Razlike između tradicionalnog i savremenog međunarodnog prava jasno su vidljive u definicijama Američkog pravnog instituta iz 1965. godine, prema kojima „međunarodno pravo čine pravila i načela... koja se bave ponašanjem država i međunarodnih organizacija“, i sada, kada je prethodnom stavu dodato „... kao i nekim od njihovih odnosa sa pojedincima“. ⁸ Time su individualna i kolektivna (nacionalna) ljudska prava

⁷ Govor L. Iglbergera na Univerzitetu Džordžtaun. Navedeno prema: The New York Times, 16. septembar 1989, pp. 1,6.

⁸ Navedeno prema: Joseph S. Nye, *isto*, pp. 91-92.

izašla iz okvira unutrašnjeg i prešla u domen međunarodnog prava. Moglo bi se reći da je „neoliberalni institucionalizam“ sada, makar formalno, preovlađujuća doktrina u spoljnoj politici SAD i drugih zapadnih zemalja.⁹

Ukratko, sva tri navedena shvatanja „novog svetskog poretka“ ukazuju na dilemu SAD koje, posle sloma SSSR-a i istočnog bloka, vide sebe u ulozi ne samo prave supersile, nego i glavnog protagoniste jednog globalnog ideološkog koncepta. Otuda u doktrini „novog svetskog poretka“ protivurečnost međunarodnog poretka koji će počivati na ideji vladavine prava i sveta kojim će dominirati globalni američki interesi.

AMERIČKA VOJNA DOKTRINA

Prevedena u ravan praktične politike, navedena shvatanja znače da Zapad mora imati na raspolaganju i „štap i šargarepu“ (stick and carrot), tj. i pozitivne i negativne instrumente kojima će se ostale države (naročito bivše istočnoevropske) navesti da se pridržavaju savremenih međunarodnih pravila ponašanja. Za one koji to prihvataju namenjene su materijalna i moralna podrška koje predviđa „novi Maršalov plan“ (istina još uvek neizvestan) i snažna politička podrška njihovim interesima. Za one druge (a „treća“ Jugoslavija je u ovoj perspektivi postala upravo paradigmatičan predstavnik „delinkventnih“ država) namenjena su „meka“ i „tvrda“ ograničenja (soft and hard constraints), koja idu od pokušaja političkog posredovanja i pritiska do totalnog međunarodnog ekonomskog, političkog i vojnog „karantina“, a ukoliko to ne pomogne, i do direktne vojne intervencije poput one protiv režima Sadama Huseina u Iraku.¹⁰

Značajan stav u tom pogledu jeste „da agresija ne sme proći nekažnjeno i da agresor ne sme uživati plodove svog ponašanja jer bi to bio podsticaj svima onima koji bi želeli da

⁹ Prema mišljenju kanadskog profesora Aurela Brauna, novi opšteevropski sistem bezbednosti počivao bi na KEBS-u predvođenom „bezbednosnom grupom“ velikih evropskih sila, zbog čega se predlaže stvaranje neke vrste „saveta bezbednosti“ KEBS-a, pored nedavno osnovane Parlamentarne skupštine (koja je početkom jula 1992. održala svoje prvo zasjedanje u Budimpešti). A. Braun, *isto*.

¹⁰ Videti: A. Braun, *isto*, p. 18.

agresijom postignu svoje interese“. Borba za nacionalne interese sama po sebi nije sporna ako se vodi legitimnim sredstvima. Međutim, ukoliko se to čini upotrebom sile, međunarodna zajednica svaki takav pokušaj mora rigorozno i bez odlaganja kazniti. Posebno je značajno da se to učini multilateralnom akcijom kroz međunarodne organizacije, jer bi, u suprotnom, moglo doći do „renacionalizacije“ politike velikih sila, koje bi, vođene vlastitim interesima, mogle biti upletene u međusobne sukobe, što se mora po svaku cenu sprečiti. Odnosi EZ, Nemačke i SAD u slučaju rata u Persijskom zalivu i jugoslovenske krize pružaju karakteristične primere primene te doktrine u praksi.

U SAD objavljena je, avgusta 1991, *Strategija nacionalne bezbednosti*,¹¹ posle čega je, januara 1992, general Kolin Pael, načelnik Združenog generalštaba oružanih snaga SAD, objavio *Nacionalnu vojnu strategiju*,¹² u kojima su jasno vidljivi uticaji navedenih shvatanja. I u jednom i u drugom dokumentu se, suprotno sve većem izolacionizmu, polazi od pretpostavke da će SAD i ubuduće biti snažno angažovane na globalnom planu ne samo zbog vitalnih nacionalnih interesa već i radi širenja političkih ciljeva i vrednosti SAD u svetskim razmerama. Prema istaknutom funkcioneru američke mornarice, glavna ideja je da „privredni rast pospešuje razvoj demokratije; privredna stagnacija podstiče nedemokratske vlade koje su manje naklonjene miroljubivom rešavanju sporova, ako ne i otvoreno agresivne. Svet demokratskih država neće biti samo svet u kome će biti ostvarene američke ideološke aspiracije, nego i svet u kome će se SAD osećati bezbednijim“. Odnosno; kontinuirani privredni rast je interes koji SAD dele sa svojim glavnim saveznicima – razvijenim zemljama Zapada, čime se definišu i specifični interesi SAD u pojedinim regionima sveta, naročito onim koji su od vitalnog interesa za funkcionisanje svetske privrede, kao što su Evropa, Sredozemlje, Persijski zaliv i Pacifik.

Prema *Nacionalnoj vojnoj strategiji*, svoje interese u vojnom pogledu SAD ostvariće putem „neranjivih strateških nu-

¹¹ *National Security Strategy of the United States*, The White House, Washington D.C., August 1991.

¹² *National Military Strategy of the United States*, U.S. Joint Chiefs of Staff, Washington, D.C., January 1992.

klearnih snaga“ (namenjenih prvenstveno neposrednoj odbrani SAD, ali mogu biti proširene i na zaštitu saveznika), kao i konvencionalnih snaga, koje imaju dva osnovna cilja: „istureno prisustvo“ i „odgovor na krize“. Za rešavanje nove generacije regionalnih kriza koje ne uključuju nuklearnu komponentu (a jugoslovenska kriza spada u tu kategoriju) ta dva elementa su najznačajnija. „Prisustvo“ znači istureni raspored oružanih snaga radi odvrćanja mogućih protivnika, podrške saveznicima i održavanja stabilnosti u ključnim regionima. „Odgovor na krize“ podrazumeva oblike „prisustva“ u uslovima visokih političkih napetosti u kojima postoji mogućnost za izbijanje nasilja. Zavisno od obima raspoređenih snaga menja se i cilj: od odvrćanja agresora pretvara se u sposobnost postizanja odlučnog rezultata, njegovog razoružanja ili, čak, uklanjanja s vlasti (očigledno je da je general Pael ovde imao u vidu protivnike kakav je u ratu u Zalivu bio Sadam Husein).

„JUGOSLOVENSKO PITANJE“

Jugoslovenska kriza je izbila u trenutku kada Evropa prolazi kroz duboke promene, koje su, u osnovi, obeležila tri procesa: *prvo*, raspad SSSR-a i Istočnog bloka kao glavnog rivala SAD i Zapada, čime je s evropske političke scene nestao posleratni sistem bipolarizma; *drugo*, integracioni procesi u okviru Evropske zajednice (naročito posle ugovora iz Mastrihta) koji zapadnoevropsku „dvanaestoricu“ sve više afirmišu kao globalnog partnera, ali i rivala SAD, i *treće*, ujedinjenje Nemačke, koja izbija u prvi plan kao regionalna i globalna sila čiji interesi i politika umnogome utiču na ponašanje zemalja i naroda na prostoru „od Rajne do Buga“, ali i mnogo šire.

Navedene promene su učinile da se raspadne ne samo sistem međunarodnih odnosa kakav je stvoren u eri „hladnog rata“ nego i da se u velikoj meri revidiraju geopolitički efekti Prvog i Drugog svetskog rata. Stoga je internacionalizacija građanskog rata u Jugoslaviji postala prilika za artikulaciju mnogo širih interesa i geopolitičkih promena sa toliko daleko-sežnim posledicama da bi se u određenim trenucima, uz izvesno preterivanje, mogao steći utisak da se „treći svetski

rat“ sada vodi upravo na prostorima onoga što se nekada zvalo Jugoslavija. Iako najveću odgovornost na izbijanje sukoba i njegovu neverovatnu surovost snose jugoslovenski narodi, od trenutka internacionalizacije krize on je postao predmet mnogo šireg političkog nadmetanja, u kojem su akcije unutrašnjih činilaca umnogome uslovljene očekivanim reakcijama spolja i, najčešće, samo povod za „projektovanje“ konkretnih interesa i politika velikih sila na prostoru jugoistočne Evrope. To, verovatno, najbolje potvrđuje činjenica da su političke snage i bivše jugoslovenske republike koje su prve shvatile dubinu promena u Evropi posle 1989. godine (naročito da je „komunizam mrtav“) i mogućnosti koje su njima otvorene za vlastite političke i nacionalne interese u dosadašnjem toku sukoba učinile i najveće prodore. Za razliku od njih, jugoslovenski narodi i republike koji su u svojoj politici prenebrengnuli te promene, zasnivajući svoju politiku i vezujući nacionalne interese za tradicionalne ideološke i geopolitičke premise, našli su se u najtežem položaju. Štaviše, upravo takvo ponašanje omogućilo je secesionističkim republikama i njihovim saveznicima da uspešno artikulišu svoje interese i politiku, sputavajući akcije onih država koje su bile motivisane vlastitim geopolitičkim interesima da podrže opstanak Jugoslavije ili njen međunarodnopravni kontinuitet. Treba, u vezi s tim, naglasiti da je stvaranje Jugoslavije 1918. godine bilo rezultat ne samo istorijskih napora južnoslovenskih naroda da žive zajedno nego i interesa zapadnih sila da, posle poraza Nemačke, raspada Austro-Ugarske i stvaranja SSSR-a, uspostave novi poredak u Evropi. Versajska mirovna konferencija je, u tom pogledu, bila pod uticajem kako geopolitičkih, tako i ideoloških činilaca koji su bili ugrađeni u temelje nove južnoslovenske države i drugih država koje su tada osnovane (njima je po prvi put u evropskoj istoriji uobličena Istočna Evropa u geopolitičkom značenju tog pojma).

U geopolitičkom pogledu, Jugoslavija je za Zapad imala *tri* funkcije. *Prvo*, trebalo je da postane deo „sanitarnog kordona“ koji su sile Antante izgradile da bi sprečile širenje ideja Oktobarske revolucije i uticaja nove sovjetske države. *Drugo*, postala je deo obruča kojim je trebalo sprečiti obnavljanje nemačkog revanšizma i ekspanzionizma. *Treće*, stvaranjem Jugoslavije popunjena je geopolitička praznina koja je

u srednjoj Evropi nastala posle raspada „Dunavske monarhije“ (Austro-Ugarske), ali je rešen i problem „balkanizacije“, koji je na jugoistoku kontinenta bio goruće pitanje od nastanka „velike istočne krize“ u 19. veku.¹³ Zanimljivo je da je geopolitički koncept koji je time ostvaren bio već u to vreme star više od jednog stoleća: savremeni francuski autori sada rado naglašavaju da je tvorac prve južnoslovenske države bio Napoleonov maršal Marmon, koji je 1809. stvorio tzv. Ilirsku provinciju, sa sedištem u Ljubljani. Budući da je kratkotrajna francuska uprava donela na te prostore i ideje francuske revolucije, ona je u 19. veku ostavila dubok trag na politički razvoj Hrvata i, delimično, Srba i Slovenaca, postavši tako jedan od izvora jugoslovenske ideje.

Jugoslavija je u međuratnom periodu relativno uspešno ispunjavala sve tri navedene funkcije, koje je, posle Drugog svetskog rata, nasledila i „druga“ Jugoslavija. Kraj hladnog rata i bipolarizma u Evropi, međutim, umanjili su značaj bazičnih geopolitičkih pretpostavki na kojima su počivale obe jugoslovenske države. *Prvo*, raspad SSSR-a, nestanak Istočnog bloka i slabljenje uticaja SAD označili su definitivni kraj „Trumanove (bolje rečeno, Kenanove) doktrine“, dok su brze promene u Poljskoj, Mađarskoj, Češko-Slovačkoj, Bugarskoj, Albaniji i Rusiji i sve dublja kriza u Jugoslaviji učinili da ona izgubi značaj „simbola razlika u komunističkom svetu“, koji joj je decenijama davao privilegovani položaj u okviru američke politike „diferencijacije“. *Drugo*, u uslovima raspada blokova i prestanka globalnog sukoba Istok–Zapad politika i Pokret nesvrstanosti izgubili su raniji značaj. *Treće*, kraj hladnog rata doneo je značajne promene u međunarodnom položaju i politici dve ključne srednjoevropske zemlje – Nemačke i Austrije. Nemačka, koja je posle Drugog svetskog rata podeľjena, sada je ujedinjena i polako, ali sigurno, postaje ekonom-

¹³ Prema komentatoru grčkog lista „Katimerini“: „Dve nove države, koje su stvorili pobednici Prvog svetskog rata posle 1918, Čehoslovačka i Jugoslavija, izražavale su potrebu za postojanjem snažnih državnih entiteta u istočnoj Evropi i na Balkanu, kako ne bi došlo do restauracije nemačke hegemonije u tim regionima. Zajedno sa ponovnim uspostavljanjem nezavisnosti višenacionalnih država, dve nove zemlje predstavljale su srž sistema ravnoteže, stvorenog 1919. godine ugovorom iz Versaja. Čehoslovačka, Rumunija i Jugoslavija predstavljale su, tokom međuratnog razdoblja, malu Antantu, politički i vojni savez koji je, uz podršku Francuske, predviđao očuvanje graničnog *statusa quo* od revanšističkih namera Mađarske i Nemačke“. *Anuliranje Versaja*, „Tanjug press – crveni bilten“, 20. jul 1992, str. 6.

ski, politički i vojno dominantna sila u Evropi. Austriji, čije je posleratno političko uređenje regulisano tzv. Državnim ugovorom četiri sile pobednice i kojoj je nametnuta spoljna politika „večne neutralnosti“, okončanjem hladnog rata otvorio se prostor da ponovo postane nezavisni činilac na evropskom i dominantni činilac na podunavskom prostoru.¹⁴ Za Austriju, kao i za Nemačku, rat u Jugoslaviji bio je prva velika međunarodna kriza u kojoj su mogle artikulirati svoj novi položaj i interese, što su, bez oklevanja, i učinile s velikim uspehom.¹⁵

Stvaranje Jugoslavije i drugih srednjoevropskih država posle Prvog svetskog rata bilo je, u ideološkom pogledu, rezultat ideja koje je donela politika nove velike sile koja se u to vreme po prvi put pojavila na evropskom prostoru – SAD. U poznatih „14 tačaka“ Vudroa Vilsona centralno mesto je pripadalo idejama slobode trgovine i pravu evropskih naroda na samoopredeljenje.¹⁶ Sada, kada se raspad Jugoslavije čak i u američkim krugovima opravdava pravom jugoslovenskih naroda na samoopredeljenje, valjalo bi se podsetiti „jedanaeste tačke“ V. Vilsona, u kojoj je stvaranje južnoslovenske države bilo obrazloženo upravo primenom tog prava: „Rumunija, Srbija i Crna Gora moraju biti evakuisane (od okupatorskih snaga – prim. P.S.); okupirane teritorije obnovljene; Srbiji se mora dati slobodan i bezbedan izlaz na more, a međusobni odnosi nekoliko balkanskih država određeni prijateljskom razboritošću duž istorijski postavljenih linija

¹⁴ Videti: *Istorija se ne ponavlja* – intervju dr Andreasa Kola, člana austrijskog parlamenta, „NIN“, 24. jul 1992, str. 48–49.

¹⁵ Prema citiranom komentatoru „Kartimerinia“: Godinu dana po raspadu Jugoslavije, prestaje da postoji i Čehoslovačka, uz jedinu preostalu neizvesnost formalnog objavljivanja potvrde o smrti federacije. Dve i po godine posle raspada real-socijalizma koji je podržavao poredak uspostavljen Postdamskim sporazumom Čerčila, Trumana i Staljina iz 1945. godine, ruše se poslednji ostaci poretka koji su 1919. u Versaju stvorili Vilson, Lojd Džordž i Klemanso... U Istočnoj Evropi i na Balkanu, tokom manje od tri godine, raspao se politički i društveni model vladanja, vojni sporazumi i planovi ekonomske saradnje, i sada se, raspadom dveju federacija, menja čak i mapa. Reč je o najznačajnijem geopolitičkom poremećaju na 'ostarelom' evropskom kontinentu, posle raspada SSSR-a. Geopolitička praznina i destabilizacije posledice koje nastaju raspadom Čehoslovačke i Jugoslavije, predstavljaju provokaciju bez presedana za evropsko ujedinjavanje. 'Somotski' raspad Čehoslovačke, naravno, nema tragične razmere ratnih sukoba u Jugoslaviji, ali to ne znači da ne predstavlja magnitudu prvog reda za komplikacije u pokušajima formulisanja evropskog poretka posle hladnog rata. U Istočnoj Evropi je uništavanje svih konstanti došlo do kraja, a nisu se pokazale komponente nove stabilizacije“. *Anuliranje Versaja, isto*, str. 6.

¹⁶ Videti: Josephus Daniels, *Teh Life of Woodrow Wilson*.

vernosti i nacionalnosti; moraju se dati međunarodne garancije političkoj i privrednoj nezavisnosti i teritorijalnom integritetu nekoliko balkanskih država¹⁷. Time su u same osnove nove jugoslovenske države bili ugrađeni ne samo geopolitički nego i ideološki sadržaji.

KRAJ „HLADNOG RATA“ U JUGOSLAVIJI

Nemogućnost „prve“ Jugoslavije da, usled složenih istorijskih razloga, svoje unutrašnje ustrojstvo konsoliduje na idejama liberalizma, demokratije i tržišne privrede doprineo je njenom raspadu u Drugom svetskom ratu, dok je krvavi građanski rat izazvao duboku krizu jugoslovenske ideje. Iako je partizanski pokret svojom pobedom uspeo da obnovi jugoslovensku državu posle rata (sada bi vredelo postaviti pitanje da li bi ona u suprotnom uopšte bila obnovljena), on je „drugoj“ Jugoslaviji već od samog nastanka dao novi ideološki sadržaj, koji je obeležio čitavu njenu istoriju.

Raspad posleratnog blokovskog poretka, ujedinjenje Nemačke i renesansa srednjoevropskog identiteta u situaciji kada se Jugoslavija našla u svojoj najdubljoj krizi posle Drugog svetskog rata i kada je ideja „druge“ Jugoslavije kompromitovana kolapsom državnog socijalizma u Istočnoj Evropi bili su, otuda, snažan podstrek separatizmu u zapadnim, a potom i u drugim jugoslovenskim republikama.¹⁸ Nasuprot tome, Francuska, Velika Britanija i SAD, zemlje koje su doprinele stvaranju Jugoslavije, krajem 1991. i početkom 1992. godine postepeno su odustale od prvobitnog zahteva za njenim očuvanjem. Na to su presudno uticali pritisak javnog mnjenja, suočenog s eskalacijom nasilja, ideološki i geopolitički razlozi

¹⁷ Isto, p. 293.

¹⁸ Tako se, na primer, slovenačke partije okupljene u koaliciji „Demos“ pretežno oslanjaju na podršku demohrišćana, ali i drugih političkih grupacija u Austriji, Italiji i Bavarskoj, sa kojima sarađuju duže od jedne decenije ne samo na bilateralnoj već i na multilateralnoj osnovi u okviru Radne zajednice „Alpe-Adrija“. Hrvatska demokratska zajednica je, međutim, od početka računala na podršku Nemačke, o čemu na karakterističan način govori čestitka predsednika Tuđmana nemačkom kancelaru Kolu povodom ujedinjenja, u kojoj ističe da „Hrvate i Nemce istorijski povezuju ne samo osećanja prijateljstva već i ljubavi“. Na prisne veze Hrvatske i Nemačke uticali su i mnogi drugi faktori, na primer, veliki broj politički aktivnih hrvatskih radnika i emigranata u ovoj zemlji, itd. Videti: Milovan Radaković, *Stavovi SR Nemačke prema secesionističkoj krizi u Jugoslaviji* (fotokop.), IMPP, Beograd, 1991.

(karakterističan je u tom pogledu stav brojnih francuskih stručnjaka i političara koji često naglašavaju „da su naši prijatelji Srbi poslednji branioци komunizma u Evropi“, kao i da je „za Francusku značajno prijateljstvo sa Srbima, ali da je mnogo značajnije prijateljstvo sa Nemcima“). Uprkos tome, politika prema jugoslovenskoj krizi postala je povod ozbiljnim razlikama, pa i tenzijama između Nemačke, Austrije i grupe srednjoevropskih zemalja, s jedne, i Francuske, Velike Britanije, SAD i grupe zapadnoevropskih zemalja, s druge strane, upravo zbog geopolitičkih posledica raspada Jugoslavije.¹⁹ Osim toga, veoma je bio snažan i uticaj medijskog nastupa separatističkih republika u inostranstvu, koje su, već od početka sukoba u Sloveniji, sistematski i uspešno, na Zapadu gradile predstavu o ratu kao posledici „brutalne srpsko-boljševičke agresije na miroljubive, demokratske i prozapadno usmerene republike“.²⁰ Za javno mnjenje na Zapadu prizori tenkova T-55 sa crvenim petokrakama na jugoslovenskim ratištima nosili su prepoznatljivu poruku koja je asocirala na obračune u Pragu 1968. ili na pekinškom trgu Tjenanmen. Otuda je uvlačenje JNA u sukobe i provociranje masovnog nasilja radi medijske eksploatacije u prepoznatljivom sklopu sukoba između „komunizma i demokratije“ postalo neizo-

¹⁹ Da je stara „arhitektura“ Evrope još značajna svedoči i komentar Pjera Tiroa u pariskom listu „Le Quotidien de Paris“: „Nemački rukovodioci žestoko brane interese Nemačke. Ali mi Francuzi se borimo za uravnoteženu Evropu i mesto Francuske u toj Evropi. A naša zemlja upravo gubi pozicije u strateškom domenu čiju prvu liniju odbrane upravo predstavlja jugoslovenski entitet“ (navedeno prema: „Tanjug press“, 27. decembar 1991, str. 5). Sa svoje strane, o tome diskretno govore i nemački stručnjaci. Na primer, nemački ekspert Herbert Hubel, saradnik Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik iz Bona, u svom komentaru na 13. konferenciji direktora i predstavnika evropskih instituta za međunarodne odnose u Lisabonu, novembra 1991. godine, ukazao je na „skriveni dnevni red“ jugoslovenske krize, koji se sastoji u nastojanju Francuske da „očuva svoju tvorevinu“.

²⁰ „To je bio sukob demokratije i komunizma i, svakako, ta definicija situacije privukla je simpatije značajnog dela zapadnoevropskog, naročito nemačkog javnog mnjenja prema Hrvatima i Slovencima, vršeci pritisak na zapadnoevropske vlade da promene svoju politiku. To je, prirodno, podstaklo upornost 'odbeglih' republika, naročito Hrvatske... Kako su sukobljene strane shvatale koliko je za njihov položaj prema protivniku značajno da imaju EZ na njihovoj strani, tako su se upuštale u medijsku ofanzivu usmerenu javnom mnjenju u Zapadnoj Evropi. Time su nastojale da utiču na zapadnoevropsku definiciju situacije. Srbi su igrali na kartu nemačko-austrijske zavere, koristeći sećanje na zločine u Drugom svetskom ratu da bi okupili ne-nemačke zapadnoevropljane iza njihove zastave. Protivtežu toj melodiji davala je, svakako, nemačka štampa kao što pokazuje primer naslovne storije u 'Spiglu' od 8. jula 1991. godine“. Koen Koch, *Conflicting Visions of State and Society in presentday Yugoslavia*, u: Martin van den Hauvel & Jan G. Siccama, *The Disintegration of Yugoslavia*, Rodopi, Amsterdam – Atlanta, 1992, pp. 197–198.

stavni deo strategije svih separatističkih snaga u Jugoslaviji, od Slovenije do Bosne i Hercegovine (to će, izvesno, biti slučaj i s budućim potencijalnim kriznim žarištima). Tako stvoreni pritisak javnog mnjenja uticao je na evoluciju stavova čak i onih vlada koje su se protivile dezintegraciji Jugoslavije, jer se sve više probijala teza da „insistiranje na očuvanju teritorijalnog integriteta Jugoslavije pogoduje širenju nasilja i prokomunističkim snagama u zemlji“. Tome su pogodovali teško shvatljiva krutost u unutrašnjoj i spoljnoj politici i odsustvo iole osmišljenog medijskog nastupa druge strane, bilo da je reč o JNA i saveznom predsedništvu, bilo o Srbiji i Crnoj Gori, koje su, konačno, označene kao glavni vinovnici jugoslovenske tragedije (na primer, u odlukama Saveta ministara EZ iz decembra 1991. ili Rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 757 od 31. maja 1991).

Na konačno opredeljenje zapadnih zemalja za takvo viđenje jugoslovenske krize uticala su i neka zbivanja van Jugoslavije. Pre svega, pokušaj državnog udara u Moskvi (avgust 1991) i definitivni raspad SSSR-a otklonili su mogućnost sovjetskog mešanja u Jugoslaviji, pa je smanjen njen geopolitički značaj za Zapad; snaga i uticaj Nemačke i Austrije postali su odlučujući činilac na srednjoevropskom prostoru i u politici Zapada prema Istočnoj Evropi; raspad istočnoevropskih federacija – SSSR-a i Češko-Slovačke – otklonili su potrebu za očuvanjem jugoslovenske federacije (zbog „domino-efekta“); demokratske promene u Bugarskoj i Albaniji povećale su interes Zapada za njih u odnosu prema „komunističkom ostatku Jugoslavije“; mnogobrojni naponi „grupe najtalentovanijih zapadnih diplomata“ angažovanih tokom prethodne godine na rešavanju jugoslovenske krize²¹ ostali su, uglavnom, bez rezultata itd.

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I JUGOSLOVENSKA KRIZA

U SAD, kao i u većini zapadnih zemalja, Jugoslavija je sve do početka osamdesetih godina uživala ugled koji je

²¹ Stav ambasadora SAD u Jugoslaviji, V. Zimermana, u izlaganju u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu 11. marta 1992.

prevazilazio njenu stvarnu veličinu. Okončanjem hladnog rata i nestankom blokovske konfrontacije u Evropi u drugoj polovini osamdesetih godina Jugoslavija je izgubila ključnu ulogu u razmišljanjima SAD. U novim okolnostima, ona više nije problem globalnog značaja, nego, u najboljem slučaju, „jedno evropsko pitanje na periferiji kontinenta“.²²

Prvi indikator da se menja politika SAD prema Jugoslaviji bila je promena odnosa prema problemu Kosova. Iako se on ispoljio već u aprilu 1981, američki politički krugovi (kao, uostalom, i zapadne zemlje u celini) sve do sredine osamdesetih godina nisu reagovali. Tek tada je taj problem počeo da budi pažnju američkog kongresa, pre svega pod uticajem kongresmena albanskog porekla Džordža Diogardija, koji je istupao u ime novoosnovanog albanskog lobija u Vašingtonu. Prvi konkretan slučaj te vrste bilo je hapšenje američkog državljanina albanskog porekla Petra Ivezaja, u Crnoj Gori, zbog učešća u albanskim demonstracijama u Vašingtonu početkom osamdesetih godina. Iako je Ivezaj pušten, na intervenciju tadašnjeg američkog ambasadora u Beogradu, Džordža Skenlona, kod jugoslovenskih vlasti, grupa američkih kongresmena je počela sistematski da se bavi problemom Kosova. Uprkos tome što kongresmen Diogardi nije bio izabran u novi sastav američkog kongresa (navodno pod uticajem srpskog i jevrejskog lobija), vodeću ulogu u albanskom lobiju preuzeli su uticajni vođa republikanske manjine Robert (Bob) Dol, Tom (Antal) Lantoš, Denis de Konsini, Dom Nikols i drugi. Njima se, nešto kasnije, suprotstavila grupa kongresmena na čijem su čelu Helen Delić-Bentli i Džim Mudi, koji se smatraju predstavnicima „srpskog lobija“ u Vašingtonu. Odnose je, potom, pogoršalo povlačenje jugoslovenskog ambasadora u Vašingtonu, Živorada Kovačevića, kao i sve oštriji tonovi u pisanju srpske štampe prema SAD, naročito o delovanju novog američkog ambasadora u Beogradu, Vorena Zimermana, u čemu je zvanični Vašington video sistematsko podgrevanje antiameričkih raspoloženja.

Američka akademija je, međutim, još određeno vreme ostala uzdržana prema zbivanjima u Jugoslaviji, verovatno pod

²² Jens Reuter, *Jugoslawiens Rolle in einem veraenderten Europa*, u: D. Muller et al. (eds.): *Veraenderungen in Europa – Vereinigung Deutschlands der 90er Jahre*, Institut für Internationale Politik und Wirtschaft, Beograd, 1991, str. 115.

uticajem procena o složenim posledicama u slučaju eskalacije krize. Štaviše, uticajne američke diplomate imale su simpatije za politiku novog srpskog rukovodstva, pod vođstvom Slobodana Miloševića, u kome su mnogi među njima videli „drugog Gorbačova“, tj. jednog od novih istočnoevropskih lidera koji su se odlučno obračunavali sa komunističkim nasleđem. Do preokreta je došlo tek 1989. godine posle promena u Ustavu Srbije, kojim je izmenjen položaj Kosova u Republici (kada je među zapadnim analitičarima gotovo opšteprihvaćeno da je to bila poslednja prilika da Zapad politički interveniše u Jugoslaviji i spreči izbijanje rata) i, naročito, posle proslave 600-godišnjice Kosovske bitke na Gazimestanu, posle čega su u američkim analizama počele da preovlađuju ocene da politika srpskog rukovodstva vodi ka oružanom sukobu u Jugoslaviji.

Politika američke administracije prema Jugoslaviji u to vreme postala je razlog i za unutrašnje sukobe u Vašingtonu. Kritikovao je, uglavnom, zamenik američkog državnog sekretara, Lorens Iglberger, koji je optuživan za „prosrpsku“ politiku, naročito zbog svog ranijeg položaja u upravnom odboru kompanije „Jugo-Amerika“. Osim na Iglbergera, ta kampanja je bila usmerena i na tzv. jugoslovensku mafiju u Stejt departmentu, tj. grupu američkih diplomata i stručnjaka koja je, pod uticajem iskustava stečenih tokom službe u američkoj ambasadi u Beogradu, imala izrazito projugoslovenske stavove. Među američkim diplomatama do nedavno je preovladavalo mišljenje da je američka administracija, uprkos nezadovoljstvu zbog nekih poteza srpskog rukovodstva, sve do sredine 1989. godine vodila ne samo „projugoslovensku“ nego i otvoreno „prosrpsku“ politiku.

Kratak intermeco u eskalaciji američkog pritiska u prvoj polovini 1990. donele su reforme jugoslovenske savezne vlade, čiji je predsednik u to vreme uživao gotovo nepodeljenu podršku američkih političkih i privrednih krugova. Međutim, zaoštavanje političke situacije u Jugoslaviji u drugoj polovini godine bilo je povod za nove akcije albanskog lobija, koji je Kongresu podneo nacrt zakonskog amandmana kojim se ukida američka pomoć Jugoslaviji zbog kršenja ljudskih prava Albana na Kosovu. Pošto su intervencijom kongresmena Helene Delić-Bentli odredbe tog amandmana ublažene, on je defini-

tivno usvojen pod nazivom „Nikols–Bentli amandman“, a stupio je na snagu posle šest meseci, maja 1991. godine. Time su se SAD prvi put neposredno umešale u jugoslovensku krizu, što je uticalo i na tadašnje delovanje američkih predstavnika u međunarodnim forumima, pre svega u KEBS-u. Veto Srbije na izbor Stipe Mesića na položaj predsednika Predsedništva SFRJ istog meseca samo je dalje učvrstilo takav američki stav.

Eskalacija krize bila je povod za poslednji pokušaj američke administracije da spreči otvoren sukob zbog odluke Slovenije i Hrvatske da proglase nezavisnost krajem juna 1991. godine. U pokušaju da posreduje između sukobljenih jugoslovenskih rukovodstava, u Beograd je, krajem juna, doputovao državni sekretar Džems Bejker, koji se oštro suprotstavio hrvatskom i, naročito, slovenačkom separatizmu, naglašavajući da SAD neće priznati nezavisnost tih jugoslovenskih republika. Tadašnji Bejkerov stav je kasnije, kada su oružani sukobi u Jugoslaviji eskalirali, bio oštro kritikovan u SAD i drugim zapadnoevropskim zemljama (naročito u Austriji i Nemačkoj) kao podsticaj jugoslovenskim savezanim organima da vojnom silom pokušaju da spreče otcepljenje Slovenije i Hrvatske. Iako je Stejt department odbacio te optužbe, među analitičarima preovlađuje procena da su SAD sredinom 1991. bile spremne da prihvate ograničenu vojnu intervenciju i da su tek neuspeh JNA da u kratkom roku slomi otpor slovenačkih teritorijalaca i, naročito, neuspešni državni udar u Moskvi, u avgustu, doveli do definitivnog zaokreta.²³

To su, uz pokušaj EZ da se posredovanjem u jugoslovenskom sukobu afirmiše kao dominantni činilac međunarodnih odnosa u Evropi, bili osnovni razlozi zbog kojih su SAD sve do marta 1992. pokazivale veliku uzdržanost prema zbivanjima u Jugoslaviji. Razvoj rata u Hrvatskoj, tokom jeseni 1991, i neuspeh mirovnih napora EZ definitivno su raspršili nade u

²³ Prema mišljenju mnogih američkih poznavalaca jugoslovenskih prilika, upućivanje JNA u Sloveniju bilo je „fatalan korak za Jugoslaviju“ i „potpuno pogrešno tumačenje poruka američkog državnog sekretara Džejsma Bejkera tokom njegove posete Beogradu krajem juna 1991.“ Među jugoslovenskim i mnogim zapadnoevropskim stručnjacima, međutim, preovlađuje mišljenje da se Ante Marković odlučio na taj korak upravo pod uticajem Džejsma Bejkera, koji je bio fasciniran razlikama među jugoslovenskim republičkim liderima i odlučnošću zapadnih republika da izadu iz Jugoslavije. Videti: Associated Press, *Hrvatska i Slovenija žestoko kritikuju SAD*, „Tanjug press“, 19. decembar 1991, str. 3.

mogućnost očuvanja jugoslovenske federacije, dok je sve veći nemački pritisak na EZ da prizna Sloveniju i Hrvatsku doneo konačan preokret, sadržan u decembarskoj odluci te organizacije da prizna nezavisnost „svih jugoslovenskih republika koje to žele“ ukoliko ispune uslove koji su tom prilikom propisani.²⁴ Premda zvanično uzdržane, Sjedinjene Američke Države su se u to vreme na diskretan način umešale u jugoslovenske događaje posredstvom bivšeg američkog državnog sekretara Sajrusa Vensa, koji je u svojstvu specijalnog izaslanika tadašnjeg generalnog sekretara UN, Pereza de Kueljara, uspeo da uspostavi trajno primirje u Hrvatskoj. Iako su SAD, prema izjavama nekih američkih diplomata, u to vreme izrazile neslaganje s potezima EZ, zahtevajući da se priznanje odloži barem dok se nedvosmisleno ne potvrde demokratske promene u jugoslovenskim secesionističkim republikama (naročito u Hrvatskoj), događaji su išli u drugom pravcu. Tako su, posle odluke EZ, Sloveniju i Hrvatsku ubrzo priznale mnoge zemlje, što je američku administraciju suočilo sa sasvim novom situacijom na bivšem jugoslovenskom prostoru. U takvim uslovima bilo je samo pitanje vremena kada će i SAD prihvatiti novu realnost i definitivno napustiti svoju raniju podršku očuvanju teritorijalnog integriteta Jugoslavije.

Značajnu novinu u odnosima SAD i EZ, međutim, doneo je sporazum iz Mastrihta, koji je doveo u ozbiljno iskušenje posleratne transatlantske veze, dok je sve očigledniji dominantni uticaj Nemačke u Evropi (umnogome artikulisan tokom jeseni 1991. upravo kroz odnos prema jugoslovenskoj krizi) nalagao neodložno definisanje američkog stava.²⁵ Na američko držanje

²⁴ Odluka Nemačke da prizna Sloveniju i Hrvatsku bez obzira na stavove ostalih jedanaest članica EZ i SAD bila je razlog što su na sastanku Saveta ministara EZ, održanom 16. decembra 1991, na zajedničku inicijativu Francuske i Nemačke, usvojene dve kompromisne deklaracije (o Jugoslaviji i kriterijumima za priznavanje novih država u Istočnoj Evropi i SSSR-u) radi očuvanja jedinstva zajednice. Uprkos tome, Nemačka je neposredno posle njihovog usvajanja i protivno javno izraženim stavovima američke administracije priznala te dve jugoslovenske republike, što su pojedini posmatrači u Parizu, Londonu i Vašingtonu protumačili kao demonstraciju novostečene moći Nemačke kao dominantne evropske sile. Videti: *Uvodnik*, „Le Quotidien de Paris“, 20. Decembre 1991, p.1. i: *German Europe*, „The Washington Post“, 20. Decembre 1991, p.1.

²⁵ Nemački pritisak na partnere u EZ da priznaju Sloveniju i Hrvatsku američki komentatori dovode u vezu s potrebom kancelara Kola da pokaže odlučnost u obustavljanju krvoprolića u Jugoslaviji. Preteći da će, u slučaju suprotne odluke Saveta ministara EZ, Nemačka sama priznati te dve bivše jugoslovenske republike, tadašnji nemački ministar inostranih poslova je doslovce ucenio EZ da prihvati nemački stav.

uticali su i neki drugi činioci, na primer, politika prema Bliskom istoku, Srednjoj Aziji i Sredozemlju, gde se, posle rata u Persijskom zalivu, međunarodna situacija ubrzano menjala, ističući u prvi plan Tursku i muslimanske zemlje. Stoga je zaoštavanje prilika u Bosni i Hercegovini bilo izazov na koji američka politika u izbornoj godini nije mogla da ne odgovori. Prema ocenama vrsnih poznavalaca politike Vašingtona, poput Dejvida Bajndera, zaokret je donela grupa mlađih diplomata u Stejt departmentu, koja je, preko Lorensa Iglbergera, uticala na američku administraciju da priznanjem Bosne i Hercegovine i pritiskom na ostatak Jugoslavije pokuša da spreči oružani sukob u toj jugoslovenskoj republici i time potvrdi odlučujući uticaj SAD u Evropi posle kraja „hladnog rata“. Tome je neposredno doprineo državni sekretar Bejker, koji je, prema istim izvorima, već dugo bio „ogorčen nasiljem Srba u Jugoslaviji“, tako da je prilikom posete Vašingtonu ministra inostranih poslova BiH, Harisa Silajdžića, na diplomatski prilično neuobičajen način objavio zaokret u politici SAD. Iako je malo verovatno da američka diplomatija nije svesna veoma složene realnosti rata u Jugoslaviji, praktično--politički razlozi su, verovatno, učinili da se u američkim medijima i američkoj diplomatiji prihvati teza o „srpskoj agresiji“ kao glavnom uzroku jugoslovenskog građanskog rata (uprkos krajnje sumnjivoj utemeljenosti ne samo te teze nego i opravdanosti priznanja nezavisnosti multietničkih jugoslovenskih republika, kakva je, na primer, Bosna i Hercegovina).

Taj zaokret, međutim, izazvao je potpuno drugačije efekte od očekivanih, jer su i muslimanska i hrvatska strana u Bosni i Hercegovini izgubile motiv da pregovorima pod pokroviteljstvom EZ traže dalje rešenje krize, dok je srpska strana bila suočena s činjenicom da se jedino vojnim sredstvima

Uprkos diplomatskom manevrisanju, stvarni značaj takvog poteza nedvosmisleno je izrazio „Der Spiegel“: „To je bio prvi put posle 1945. godine da je Bon preduzeo unilateralu akciju u spoljnoj politici“ (navedeno prema: Ronald Tiersky, *France in the New Europe*, „Foreign Affairs“, spring 1992, pp. 137–138). Po mišljenju nemačkih stručnjaka i spoljnopolitičkih planera, zapadne zemlje su bile spremne da prihvate novu političku i vojnu ulogu Nemačke u Evropi, a činjenica da je upravo Jugoslavija postala prvi poligon za to je „samo nesrećna koincidencija“ i prepreka za nemačko učešće u mirovnim snagama UN u Jugoslaviji. Upućivanjem nemačkog broda „Bavarska“ u Jadransko more, u julu 1992, radi priključivanja zajedničkoj eskadri NATO-a i Zapadnoevropske unije koja kontroliše sprovođenje embarga UN prema Jugoslaviji Nemačka je otklonila i tu poslednju prepreku nametnutu odlukama saveznika posle Drugog svetskog rata.

može izboriti za svoje ciljeve. Obnova ratnih dejstava na jugoslovenskom prostoru i eskalacija nasilja, koji su postali neizbežna tema američkih medija, dodatno su povećali pritisak na američku administraciju da se konačno opredeli u jugoslovenskom građanskom ratu i imenuje srpsko rukovodstvo kao glavnog vinovnika rata u Jugoslaviji, usmeravajući prema „trećoj“ Jugoslaviji oštricu američkog pritiska kako na bilateralnom (zabrana letova, otkazivanje sporazuma o saradnji), tako i na multilateralnom planu (kroz KEBS, UN, OECD i druge međunarodne organizacije). Kasnija američka politika prema jugoslovenskoj krizi očigledno sledi klasične obrasce „mekih“ i „tvrdih“ ograničenja, koji postepeno eskaliraju od ekonomskih i političkih ka vojnim pritiscima i sve realnijoj mogućnosti neposrednog vojnog angažovanja na jugoslovenskom prostoru.

Zaključna razmatranja

Iako nije verovatno da bi sadašnja američka administracija mogla prihvatiti da je preuranjeno priznanje BiH bilo greška koja je neposredno doprinela izbijanju sukoba, zbivanja u toj republici potvrđuju upravo takvu pretpostavku. Ona, osim toga, sve očiglednije pokazuju da SAD nemaju pravu politiku prema sve složenijim zbivanjima u Istočnoj Evropi i da doktrina „novog svetskog poretka“ pokazuje svu svoju ambivalentnost i nedorečenost upravo u odnosu prema jugoslovenskoj krizi. Njom je, ipak, učinjen i definitivni zaokret u politici SAD prema Jugoslaviji, zemlji u čijem su stvaranju Sjedinjene Američke Države neposredno učestvovala pre više od sedamdeset godina i koju su, manje ili više, kontinuirano podržavale tokom čitavog tog perioda. Za razliku od SAD, Nemačka i, naročito, Austrija iskoristile su priliku da povrate svoj davno izgubljeni uticaj u Istočnoj Evropi i na Balkanu čineći energične, ponekad i riskantne poteze, koji su se, do sada, pokazali uspešnim, što je umnogome učvrstilo njihov međunarodni položaj. Iako se, u principu, ne može reći da u „nemačkoj Evropi“ nije bilo mesta za zemlju kakva je Jugoslavija, politika domaćih protagonista rata usmerila je razvoj događaja u pravcu njenog definitivnog raspada i stvaranja potpuno novih državnih i geopolitičkih celina na bivšem jugoslovenskom prostoru.

Dubok i složen karakter jugoslovenske krize, koja sve više pretila da se prelije preko njenih međunarodnih granica i preraste u novi balkanski rat (u slučaju izbijanja oružanih sukoba u Sandžaku, na Kosovu, u Makedoniji ili Vojvodini), ukazuje da „novi svetski poredak“ ne može doneti mir i stabilnost Evropi, a pogotovu ne njenom jugoistoku (Balkan), bez rešenja za ponovo otvoreno „srpsko pitanje“. ²⁶ Uprkos tome što krajnje komplikovana etnička geografija i ukršteni interesi velikih sila na južnoslovenskom prostoru ulivaju malo nade u skoro razrešenje tog problema, objektivnim analitičarima je od samog početka građanskog rata u Jugoslaviji bilo jasno da je jedino trajno rešenje u „evropeizaciji“ Balkana, a ne u „balkanizaciji“ Evrope, tj. integraciji balkanskog prostora u evropski kontekst. ²⁷ Sigurno je, međutim, da je ključ tog problema u trajnom rešenju položaja onih balkanskih naroda (srpskog, pre svega) koji su zbog svog geopolitičkog položaja neizbežni činilac svake evropske geopolitike, bez obzira na njihovu trenutnu unutrašnju i međunarodnu političku konstelaciju. To, međutim, iziskuje znatno drugačiju politiku ne samo svih neposrednih protagonista jugoslovenske tragedije nego i spoljnih činilaca, prvenstveno SAD i Zapadne Evrope. Naime, teško je naći opravdanje za podršku SAD secesionizmu u bivšoj Jugoslaviji i Istočnoj Evropi ukoliko se uzme u obzir činjenica da su i one same izrasle u globalnu silu tek posle krvavog građanskog rata, koji je odneo oko 600.000 života, isto onako kao što ima malo etničkog opravdanja da Zapadna Evropa u svojoj politici prema evropskom istoku primenjuje bitno drugačija načela od onih koja prihvata na vlastitom prostoru. Za jugoslovenske narode, naročito za narode „treće“ Jugoslavije, ipak, to znači da dalje ne mogu prenebregavati izmenjenu geopolitičku i ideološku sliku Evrope i da u traganju za trajnim rešenjima svog položaja moraju polaziti, pre svega, od procene efekata svojih poteza u realnom međunarodnom okruženju.

²⁶ Prema mišljenju uglednih američkih stručnjaka, politika ove zemlje morala bi da bude podrška onoj strani koja gubi u jugoslovenskom sukobu, bez obzira na njenu političku orijentaciju, jer bi se jedino tako jugoslovenske republike mogle dovesti u situaciju da shvate da nemaju drugog rešenja osim da ostanu u zajednici.

²⁷ Videti: Stefano Bianchini, *L'Area Sud Orientale che Insiste sull'Adriatico: I Balcani*, Istituto Affari Internazionali, Roma, 1990.